

ставова, овом приликом треба рећи да би било занимљиво истражити како је и колико „ученик“ професора Лукића утицао на свога „учитеља“ и његово виђење односа и међусобног утицаја државе и права.

Најзад, с обзиром на интересни аспект, професор Врачар разликује класну и друштвену функцију државно-правног поретка. Садржину његове класне функције чине: 1) решење класног сукоба, 2) реализација интереса владајуће класе и 3) одржавање принудне заједнице. Док садржина друштвене функције државно-правног поретка обухвата: 1) његову регулаторну улогу, 2) реализацију друштвеног интереса и 3) конституисање солидарне заједнице. Општи закључак професора Врачара о афирмацији друштвене функције државно-правног поретка коју доноси историјски (или, можда боље речено: повесни) развој, узет сам за себе, и данас је актуелан. Он и данас може опстати ако се реинтерпретира у друкчијем теоријском кључу као резултат анализа једног другачијег теоријског приступа и оквира. Зато смисао и вредност поновног објављивања ове књиге могу бити вишеструки, као што су то и увиди професора Врачара у овој материји: неки не представљају трајну вредност која је одолела времену, неки су у свом времену били значајна новина и искорак, неки су илустрација доминантних мисаоних матрица свога доба и нису одолели не толико времену колико параметрима слободнијег, незадатог промишљања, неки ће доживети дораду, неки реинтерпретацију, али сви могу бити подстицајни у критичком преиспитивању, не само ставова професора Врачара већ и наших властитих, у доградњи, прецизирању и изоштравању сопствених аргументација, било за било против. То и јесте врлина сваке солидне књиге.

Миодраг А. Јовановић

О КЉУЧНОЈ МЕТОДОЛОШКОЈ ПОСТАВЦИ

Када је Монтескје у својим *Персијским писмима* са доста ироније приметио да је проналазак штампарије омогућио да се људска глупост овековечи, онда вероватно није мислио само на интелектуалне идиотарије које кроз историју папир често морао да трпи, већ и на оно што је Фројд доцније назвао „моралном идиотаријом“. Ова потоња се јављала у најразличитијим видовима, а у нашој средини, као и у свакој другој која је извесно време живела у ауторитарном режиму, попримала је и облик моралног бескичмењаштва код којег је интелектуална храброст замењивала идеолошка правоверност.

На докторску тезу под називом *Социјална садржина функције државно-правног поретка*, као и на њеног аутора проф. др Стевана Врачара, ништа се од претходно реченог не односи. Штавише, с доста основа бисмо се могли запитати како је ова књига уопште угледала светлост дана у времену у којем су слободна реч и другачије мишљење били, најпре, политички непожељни, а затим и кривично санкционисани.

Оно што ову књигу и данас, после више од три деценије од њеног настанка, чини актуелном, јесте ауторова *темелна методолошка исцртавања о дијалектичком јединству државе и права*. Познато је да је у периоду када је настајала, а то је 1960. година, општеважећа и научно једино призната методолошка основа друштвених наука био дијалектички материјализам, уз подразумевајућу допуну историјског метода. Чини се да је у овој тези у први план дошла управо та *историјска* димензија дијалектичког повезивања државе и права, док је познато учење о економској бази која детерминише изглед елемената надградње, а међу њима су о право и држава, свесно гурнуто у други план. Да ово запажање није произвољна конструкција доказују и ауторови изричито судови изнети у овој књизи.

Тако нпр., на стр. 27 аутор каже: „Какви су држава и право, таква је њихова органска повезаност“, док на следећој страни ту мисао конкретизује речима: „Примитивности државе одговарала је примитивност права.“ Такође, у одељку „Екстериоризација државне власти“, проф. Врачар понавља мисао о неопходности сагледавања правних и политичких установа кроз „историјску диоптрију“. Он каже: „... може се констатовати да је свака држава оформљавала своју власт у 'својем' праву које има могућ и адекватан начин постојања. Та власт је правна, а не антиправна чак и онда када је сама форма права недовољно развијена“ (стр. 41). У фусноти уз ову опаску стоји следеће: „Супротно мисле сви писци који уместо *историјског* посматрања пројцирају критеријуме *модерног* права или *социјалне* субјективне критеријуме на подручје односа ранијих држава према одговарајућем праву.“ даље, на стр. 48, у глави „Правно оформљење државе“: „Схватајући под правним оформљењем државе то да је историјски одређена држава подвргнута утицају постојећег права – избегавамо погрешне тврдње да је држава постала правна организација тек у модерном добу...“ Најзад, нешто мало раније налазимо и следећу мисао: „Право је највиши облик организованог нормативног поретка па због тога оно сасвим природно налази у држави свије средиште и покретачку снагу и то утолико више уколико је организованије, односно уколико је само друштво организованија целина“ (стр. 39).

На основу ових неколико цитата јасно је да проф. Врачар сматра да формално-институционална структура данашњих државно-правних поредака, те виши организациони ниво њихове

уређености, не могу бити апсолутна мерила и јединствени критеријуми за еволуирање свих сличних установа које су се јављале у различитим историјским раздобљима. У том погледу, ауторови ставови подсећају на оно што је, рецимо, (Rousell) изговорио: „Уколико је социјална веза ригорознија, утолико изражај права постаје прецизнији.“ Такође, као да је проф. Врачар имао на уму и прекор који је Патон (George Whitcross Paton), у својој књизи *A Text-book of Jurisprudence* из 1946, изрекао на рачун модерне јуриспруденције: „Јуриспруденција већ дуго времена заслужује подсмех за хвалисање у погледу своје универзалности јер се бави само зрелим правним порецима. Данас, под утицајем историјске школе, подухвати антрополошких проучавања су без сваке сумње повећани.“ И заиста, теренска истраживања многих правних антрополога то потврђују. Иза њих су остале бројне занимљиве студије о тзв. „примитивним“ или „архаичним“ државним и правним установама. Овде ће бити поменуте само неколике: Paul Bohannan, *Justice and judgement among the Tiv*; Karl N. Llewellyn & E. Adamson Hoebel, *The Cheyene Way*; Leopold Pospisil, *Anthropology of Law (A Comparative Theory)*; Simon Roberts, *Order and Dispute (An Introduction to Legal Anthropology)* итд.

Отуда, залагање проф. Врачара за историјску перспективу у проучавању јединства државе и права имало је и има универзалан значај, односно важно је за правну теорију и науку уопште, јер од бољке пројектирања савремених „цивилованих“ државних и правних установа на сва друштва и поретке кроз историју прати пре свега велики део западне литературе. Из тих разлога овде ваља поменути и дело које је омогућило успешнији развитак правне теорије XX века, а које је настало на другом крају света отприлике у исто време када и докторска теза проф. Врачара. Књига носи назив *The Concept of Law* и припада Херберту Харту, једном од најеминентнијих правних теоретичара данашњице. У том делу се може пронаћи и делотворна *ћогела на ћравне ћорейќе са сисћемским квалитћейћом и ћримитћивне ћравне ћорейќе*. Она је плод установљења чувеног правила (rule of recognition) као погодног средства за утврђивање важења одређених правних норми. Ови апстрактни појмови су оперативно методолошко оруђе којим се омогућује успешније проучавање и актуелних и историјских државно-правних поредака и њихових различитих установа. Чини се да су у том погледу многа запажања до којих је дошао проф. Врачар сасвим комплементарна са закључцима Х. Харта.

О НЕИЗБЕЖНОСТИ ПОЛИТИКЕ КАО ВЛАДАВИНСКОГ ПРОЦЕСА

Овде ће бити учињен и кратак осврт на још једно од битних обележја, тачније на темељну хипотезу проф. Стевана К. Врачара. Та хипотеза гласи: непосредна детерминанта постојања државно-правног поретка јесте *ћроцес ћолицћичкоћ консћитћуисања*

друшћива. При том, политика обухвата све процесе и творевине повезане с феноменом управљања и вршења власти у опсегу целога друшћтва (стр. 92). У класном друшћтву *функција* државно-правног поретка сведена је на управљање човека над човеком, односно једне класе над другом. Међутим, проф. Врачар сматра да је овде неопходна одређена дестинкција, па стога прави разлику између економски надређене класе и управљачког слоја као политичке елите те класе (стр. 174). Пошто, дакле, непосредни узрок постојања државно-правног поретка не треба везивати за постојање класа него за процес политичког конституисања друшћтва, то и некласно друшћтво мора имати овај основни организационо-нормативни поредак. Особеност некласног друшћтва јесте у томе што се функција државно-правног поретка мења из класне у друшћтвену. Тачније, „ова творевина функционише као представник самог друшћтва“ (стр. 199).

Када се ствари овако поставе, не треба да чуди што се књига завршава одељком чији наслов *Проблем ишчезавања државно-правног њорейка*“. Аутор се у том делу осврће на најзначајнија имена анархистичке доктрине Штирнера, Прудона, Бакуњина, Кропоткина, доказујући да њихова мање или више изражена критика државе и права нема никакве везе са „научним социјализмом“ пре свега Маркса, па и Енгелса: „Марксизам је само назначио основну линију даљег друшћтвеног кретања на основу тачног констатовања постојеће друшћтвене стварности, па зато није имао ни циљ, ни потребу да тежиште свог сазнавања усмери на будућност, а још мање да прави пројекте о будућем друшћтвеном поретку... Анархизам, пак, представља само један израз, можда најеклатантнији и најзначајнији у историји друшћтва, утопијског мишљења и идеализма“ (стр. 269). Закључак је да, чак и ако употребимо изразе попут оног Енгелсовог о „одумирању државе“, томе не треба придавати апсолутни значај и схватати га буквално. Оно што би уистину требало да одумире јесте класна функција државно-правног поретка, а на њено место би требало да дође социјална, друшћтвена функција.

Ако већ прихватимо да је полазиште проф. Врачара у много чему било одређено економским устројством друшћтва, тј. односима производње, зар се његово пледирање за *социјалну функцију* државно-правног поретка, пречишћено од неких преживелих идеолошких формулација, не би могло и данас сасвим лако уклопити у некакав вид концепта државе – благостања, одн. државе са појачаном социјалном улогом у сфери економије?

Претходно тумачење се може учинити претераним, али остаје ипак оно што је кључно, а то је ауторово реално полазиште по којем процес политичког конституисања друшћтва јесте непосредна детерминанта стварања државно-правног поретка. У том случају је владавински процес одн. управљање човека над човеком, у овом или оном облику, увек *нужно*, па чак и онда кад државно-

правни поредак остварује социјалну функцију. Јер: „Функција је само преображена потреба; државно-правни поредак није и не може бити изграђен и не може функционисати независно од реалних потреба заједнице у чијем оквиру се налази. *Потреба стварања и одржавања целиности и јединства је претпоставка оформљења специфичне творевине која својим динамизмом врши улогу задовољења те потребе* (стр. 102). То онда значи да су држава и право, као јединствени организационо-нормативни поредак, неопходни да би једна заједница могла да егзистира као таква. А исту ту мисао, само са извесном дозом ироније, изразио је и Лон Фулер на почетку своје књиге *Anatomy of Law*: „Изјавити да се човек може обликовати путем правила значи признати да је он створење које себи мора да стави поводац како би живео безбедно са другим људима.“ Тиме је ваљда све речено.

Стеван К. Врачар

МОЈА ДИСЕРТАЦИЈА МЕЂУ КЊИГАМА „КОЈЕ СУ СЕ МОРАЛЕ НАПИСАТИ“

Пре свега, најискреније захваљујем свим говорницима на ослухтавању и запажањима о мојој књизи. Уз то, желим нешто да кажем о околностима у којима је књига настала, па сходно томе и задобила нека изразита обележја. При том, пак, покушаћу да укажем на неке чињенице које имају далекосежни значај за методолошке аспекте настајања ове књиге. То је неопходно, уосталом, понајвише зато што сам понешто већ помињао у првом издању (текст „После пет година“), а нешто у предговору за ово издање. Додуше, пре три деценије то су биле само некакве алузије и, рекло би се, видови „езоповског говора“. Сада је нешто непосредније и јасније исказано. О томе треба отвореније проговорити, у границама могућности. У импровизаном присећању, даћу само назнаке о ономе што ће све моћи, надам се, у писменом прилогу бар донекле разјаснити.

1. – Насловом који овај прилог носи, у ствари, наглашавам да поред срачунато концептованих и превасходно рационално припреманих и израђиваних књига, ових уобичајених процеса у којим настају овакве духовно-научне творевине, постоје као изузеци књиге „које су се морале написати“, то јест које су (можда у некој мери и чак превасходно!?) резултат *извесних ирационалностија*. Отуда, сасвим би пристајао и наслов, рецимо, *о најновијости научног стваралаштва*, наравно у овој области и на подлози личних искустава. Наиме, на основу својих искустава, па и не тако ретких и никако безначајних и занемарљивих саопштења великих стваралаца у науци и књижевности, склон сам закључку: ако се